

Korupcia – aktuálny spoločensko-ekonomický fenomén

Ivan FIGURA*

Corruption – Actual Socio-economic Phenomenon

Abstract

The article distinguishes the definition of corruption in the legal documents from the definition in the economics. There are three dramatis personae in the model of corruption: the corruptionist, the corrupt and the one to whose detriment the corrupt provides an advantage for the corruptionist. Both, the corruptionist and the corrupt calculate costs, returns and risks. Categories of the utility must be applied for the expression of the advantage from corruption and the marginal utility of money must be taken into consideration. Theory of the corrupt's rent. The main ways of the restriction of corruption. How to stimulate informers to lodge information about the corruption cases.

Key words: corruption, bribe, extortion, risk, corrupt's rent, informer

JEL Classification: D73, D21, D18, K42

Úvod

Korupcia je v súčasnosti významným fenoménom trhovej ekonomiky. Je objektívnou významnou súčasťou ekonomického prostredia, v ktorom pôsobia firmy, konajú občania a funguje štát. Napriek tomu sa ňou nedostatočne zaoberajú práce z oblasti ekonomickej teórie a ak áno, pozornosť sa venuje predovšetkým následkom korupcie, a nie samotnému jej procesu, jej mikroekonomickému aspektom.

V predkladanom príspevku sa po charakterizovaní sfér pôsobenia korupcie pokúsime na jednoduchom modeli korupčného procesu teoreticky analyzovať samotný proces korupčnej operácie a na základe toho vymedziť hlavné formy

* doc. Ing. Ivan FIGURA, CSc., Slovenská technická univerzita, Fakulta elektrotechniky a informatiky, Katedra ekonómie a manažmentu, Ilkovičova 3, 812 19 Bratislava; e-mail: ivan.figura@pobox.sk

Autor ďakuje obom anonymným lektorom príspevku za cenné pripomienky a námety.

boja proti korupcii. Osobitnú pozornosť venujeme pri tom aj stimulácii oznamovania prípadov korupcie jednotlivcami.

Korupciu definujeme v súlade s právnymi dokumentmi [15; 21] ako *priame alebo nepriame žiadanie, ponúkanie, sľubovanie, poskytovanie alebo prijímanie úplatku alebo inej nenáležitej výhody, ktoré vedie k tomu, že za úplatok, inú nenáležitú výhodu alebo ich prísľub určitému jednotlivcovi alebo aj niekomu inému zneužije tento jednotlivec svoje zamestnanie, povolanie, alebo funkciu na zabezpečenie neoprávnenej výhody niektorej osobe, alebo ju neodôvodnene uprednostní pred inými, alebo ovplyvňuje iných ľudí, aby konali v tom zmysle.*

Z hľadiska ekonomickej teórie musíme túto definíciu doplniť dôležitou ekonomickou stránkou korupcie: *poskytnutie výhody sa nedeje na úkor zdrojov a záujmov príjemcu úplatku, ale na úkor zdrojov a záujmov iného subjektu alebo subjektov.*¹

1. Sféry korupcie

1.1. Sféra súkromného podnikania

Významnou, hoci v širšej verejnosti nie vždy pozorne sledovanou oblasťou pôsobenia korupcie je sféra súkromného podnikania.

Ako príklad možno uviesť podplácanie manažérov veľkých firiem dodávateľskými podnikmi, ktoré si takto zabezpečujú odbyť svojich tovarov.² Podplatený manažér využíva svoje práva na vlastné obohacovanie a korumpujúcemu poskytuje výhodu, uprednostňuje ho pred ostatnými. Firma utrpí stratu, pretože manažér vylúči konkurenciu a objedná od korumpujúceho dodávateľa nezriedka drahšie alebo menej kvalitné výrobky a služby. Stratu utrpia aj konkurenti dodávateľa vyradení zo súťaže.

Ku korupcii v rámci súkromného sektora dochádza napríklad pri úplatku bankovému úradníkovi, ktorý zabezpečí, že jeho banka poskytne korumpujúcemu klientovi úver bez solídnej záruky. Banka má v prípade nesplatenia úveru stratu.

Iným druhom korupcie je podplácanie audítorov manažérmi veľkých korporácií, aby neodhalili ich stratové hospodárenie. Tento druh korupcie jednak prináša výhody korumpujúcim manažérmi, jednak má za následok obohatenie audítorov a v konečnom dôsledku spôsobuje straty akcionárom.

¹ Ak chápeme pozitívnu ekonómiu ako analýzu faktov a správania v ekonomike, potom nemôžeme súhlasiť s M. H. Khanom [11, s. 296], ktorý definíciu zahrňujúcu následky korupcie nepokladá za pozitívnu.

² Napríklad kompetentnému pracovníkovi U. S. Steel v Košiciach platili dodávatelia 24 – 40 mil. Sk za objednávku a za možnosť budúcej spolupráce [22].

Formou korupcie v rámci súkromného sektora sú aj úplatky novinárom, umeleckým kritikom, televíznym moderátorom, aby sa priaznivo vyjadrovali o korumpujúcej firme alebo jej produktoch, napríklad hudobný komentátor o CD hudobného vydavateľstva. Istým druhom korupcie je aj platenie rozsiahlej reklamy časopisu, ktorý potom prináša články vytvárajúce priaznivý obraz príslušnej firmy. Ku korupcii dochádza aj vnútri súkromných firiem, keď zamestnanci korumpujú vedúcich kvôli kariére, vyšším mzdám, alebo iným výhodám.

1.2. Sféra vzťahov súkromných subjektov s verejnými inštitúciami

Viac ako na korupciu v rámci súkromného sektora sa pozornosť verejnosti sústreďuje na korupciu vo vzťahoch *súkromných subjektov* – podnikov a občanov – s *verejnými inštitúciami*.³ V tejto oblasti korumpovaní politici, úradníci, sudcovia a ďalší činitelia zneužívajú zverenú moc na svoje obohatenie z prostriedkov, ktoré im poskytujú korumpujúci občania alebo firmy. Pritom vlastne zabezpečujú, aby korumpujúci získali výhody na úkor štátu, iných firiem, daňových poplatníkov alebo verejných záujmov vôbec.⁴

Z hľadiska cieľov, ktoré chcú korumpujúci dosiahnuť, dajú sa korupčné operácie týkajúce sa verejných inštitúcií rozdeliť do dvoch skupín. Prvú predstavuje korupcia, ktorej cieľom je dosiahnuť prijatie takých zákonov a nariadení, teda takých „pravidiel hry“, ktoré prinesú korumpujúcim výhodu. V tomto prípade ide o korumpovanie politikov – poslancov, ministrov a iných –, ktorí rozhodujú o prijatí príslušných zákonov a nariadení. Korumpujúcimi sú obyčajne rôzne záujmové skupiny alebo veľké firmy. Druhú skupinu tvoria korupčné transakcie, ktorých cieľom je obísť prijaté „pravidlá hry“ a dosiahnuť opatrenia a rozhodnutia zo strany korumpovaných činiteľov, prinášajúce korumpujúcim finančnú alebo inú výhodu. Pritom dochádza k porušovaniu zákonov a nariadení alebo k udeleniu výnimiek z ich plnenia.

Prvá i druhá skupina korupčných transakcií spôsobuje, že sa znižuje účinnosť verejnej moci a dochádza k zlyhaniu štátu v jeho pôsobení na trhovú ekonomiku. Z tohto hľadiska sú pre verejné záujmy nebezpečnejšie ako korupčné operácie v rámci sféry súkromného podnikania.

Obzvlášť hrozivý je rozsah korupcie vo sfére vzťahov súkromných subjektov s verejnými inštitúciami v transformujúcich sa krajinách [24]. Z údajov protikorupčnej organizácie Transparency International o korupcii vo svete roku 2003,

³ Verejnými inštitúciami budeme rozumieť orgány zákonodarnej a výkonnej moci štátu, súdy, centrálnu banku, inštitúcie miest a obcí a pod.

⁴ V materiáloch Medzinárodného menového fondu a Transparency International sa definuje korupcia v tejto sfére ako „zneužívanie verejnej funkcie k súkromnému obohacovaniu“. Musíme k tomu pripomenúť, že sú aj mnohé iné spôsoby takéhoto spôsobu obohacovania, nielen korupcia.

spracovaných na základe vnímania korupcie v príslušnej krajine,⁵ vyplýva, že okrem Slovinska a Estónska získali všetky ostatné spomedzi nich iba menej ako 5 bodov z maximálnych 10 bodov (tab. 1).

Tabuľka 1

Index vnímania korupcie vo vybraných krajinách v roku 2003

Poradie	Krajina	Index vnímania korupcie
1.	Fínsko	9.7
11.	Veľká Británia	8.7
16.	Nemecko	7.7
18.	USA	7.5
29.	Slovinsko	5.9
33.	Estónsko	5.5
40.	Maďarsko	4.8
41.	Litva	4.7
53.	Bielorusko	4.2
54.	Bulharsko	3.9
	Česká republika	3.9
57.	Lotyšsko	3.8
59.	Slovensko	3.7
	Chorvátsko	3.7
64.	Poľsko	3.6
83.	Rumunsko	2.8
86.	Rusko	2.7
133.	Bangladéš	1.3

Prameň: www.transparency.org

Aj hodnotiace správy Európskej komisie o príprave krajín kandidujúcich na členstvo v Európskej únii sústavne upozorňujú, že korupcia ostáva dôvodom na vážne znepokojenie.

Pritom v predstavách občanov je v súčasnosti korupcia v týchto krajinách rozšírenejšia než pred 15 rokmi [12]. Príčiny treba vidieť nielen v tom, že jej prípady sú viac zverejňované, ale aj v tom, že v procese vytvárania trhovej ekonomiky vzrastá počet subjektov – firiem, ale aj občanov – disponujúcich značnými finančnými zdrojmi, ktoré môžu využívať na korumpovanie verejných činiteľov, aby ovplyvnili ich konanie vo svoj prospech. Zároveň nastáva pre mnohých pracovníkov verejnej administratívy, justície a ďalších lákavá možnosť rýchleho bezpracného príjmu niekedy horibilných peňažných súm, ktoré sa dajú využiť mnohonásobne efektívnejšie než v minulom systéme. V demokratickom systéme majú veľký význam volebné víťazstvá politických strán, ktoré si zabezpečujú prostriedky na financovanie predvolebnej kampane sľubovaním a poskytovaním

⁵ Organizácia Transparency International vypočítava každoročne *index vnímania korupcie* (*Corruption Perceptions Index*) v jednotlivých krajinách. Index boduje situáciu v intervale 0 – 10 bodov, pričom 10 bodov predstavuje krajinu, kde korupcia vôbec neexistuje a 0 bodov krajinu s maximálne možným rozsahom korupcie. Na základe úrovne indexu sa zostavuje poradie krajín od korupciou najmenej až po najviac postihnuté.

nenáležitých výhod subjektom, ktoré ich financujú. Okrem toho, v priebehu privatizácie vznikli rôzne kapitálové skupiny, ktoré predtým neexistovali. Ak ešte na začiatku 90. rokov jav ako manipulácia politikov týmito skupinami bol ojedi- nely, v súčasnosti nie je zriedkavý.

1.3. Sféra verejného sektora

Pre úplnosť musíme uviesť aj tretiu oblasť korupcie – *vnútroinštitucionálnu korupciu v rámci verejných inštitúcií*. Ku korupcii dochádza predovšetkým kvôli služobnému postupu, vyšším mzdám a iným výhodám. Korupčné vzťahy v rámci verejného sektora sa však objavujú aj ako predĺženie korupčných vzťahov medzi súkromnými subjektmi a štátnymi úradníkmi, sudcami a politikmi, keď napríklad korumpovaný štátny úradník korumpuje iného úradníka, aby vyhovel záuj- mom korumpujúcej firmy alebo občana.

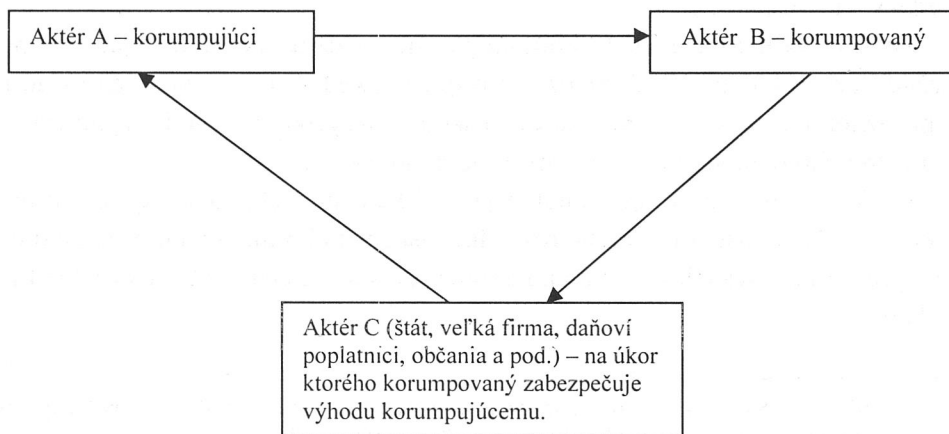
2. Jednoduchý model korupcie

Proces korupcie – či už v rámci súkromného sektora, vnútri štátnych inštitú- cií, alebo vo vzťahoch súkromných subjektov a štátnych orgánov – možno zná- zorniť na jednoduchom modeli, ktorý vystihuje podstatu korupcie. Vystupujú v ňom traja aktéri: aktér A – korumpujúci; aktér B – korumpovaný; aktér C (štát, veľký podnik, daňoví poplatníci, občania a pod.) – na úkor ktorého korumpova- ný zabezpečuje výhodu korumpujúcemu.

Vzťahy medzi týmito tromi aktérmi znázorníme na trojuholníku korupcie (obr. 1):

Obrázok 1

Jednoduchý model korupcie

a) V prvom vzťahu trojuholníka korupcie, vo *vzťahu medzi korumpujúcim aktérom A a korumpovaným aktérom B* ide o to, že prvý z nich poskytuje druhému odmenu za to, že ten mu zabezpečuje *určitú výhodu* na úkor tretieho: aktéra C – veľkej firmy, v ktorej pôsobí, štátu, obce, daňových poplatníkov, občanov, všeobecného záujmu a pod. Táto odmena môže mať mnohoraké formy

Môže mať napríklad podobu sľubu vydierača, že nezverejní informáciu, ktorá by mohla poškodiť „dobré meno“ korumpovaného, alebo dokonca odhaliť jeho trestný čin, za čo ten zabezpečí vydieračovi za jeho „službu“ požadovanú výhodu na úkor štátu, veľkej firmy alebo dodržiavania zákonnosti.

Obaja aktéri tohto vzťahu konajú racionálne vo svojom záujme a postupujú voči sebe „trhovo“. Korumpujúci kalkuluje náklady korupčnej operácie, vrátane rizika s ňou spojeného, a porovnáva ich s predpokladaným výnosom. Korumpovaný porovnáva prínos, ktorý mu poskytuje korumpujúci, so svojim „nákladom“, ktorým je riziko vyplývajúce z následkov odhalenia korupcie.⁶ K realizácii operácie pristúpia vtedy, ak ich výnosy výrazne prevýšia náklady.

Korumpujúci, ktorý počíta náklady v podobe peňazí, služieb a pod., musí uvažovať aj o *riziku* operácie. Riziko spočíva najmä v tom, že korupcia môže byť ako trestný čin v prípade jej odhalenia potrestaná až väzením. Korupcia je riskantná aj preto, lebo nie vždy je istá realizácia cieľa korupcie korumpovaným, napríklad korumpovaný môže prevziať úplatok od korumpujúceho, avšak poskytnutie požadovanej výhody mu nezabezpečí.

Z hľadiska nákladov je pre korumpujúceho veľmi lacné *vydieranie*. Pravda, je spojené s rizikom, že vydierač môže byť za trestný čin vydierania potrestaný, alebo dokonca, že ho môže vydieraný odstrániť či nechať odstrániť.

Výhodou získanou aktérom A – korumpujúcim je finančný zisk, oboznámenie sa s dôležitou utajenou informáciou, priaznivý rozsudok súdu alebo iná výhoda. Hodnota výhody musí byť vyššia ako náklady korupcie. Inak korupcia nemá význam.

Získaná výhoda a náklady korumpujúceho sa dajú väčšinou vyjadriť v peňažnej forme. Existuje však množstvo prípadov, keď sa táto výhoda dá vyjadriť v peňažnej forme len veľmi ťažko. Takou je napríklad výhoda vyplývajúca z priaznivého rozhodnutia súdu v trestnoprávnom konaní.

V takomto prípade je nevyhnutné použiť kategórie ekonomickej *teórie užitočnosti*. Užitočnosť priaznivého rozsudku získaného korumpovaním sudcu musí byť pre korumpovaného vyššia ako užitočnosť sumy peňazí, ktorú vynaložil na úplatok.

⁶ Napríklad na Slovensku vyplýva z trestného zákona trest odňatia slobody alebo peňažný trest tak pre korumpovaného, ako aj pre korumpujúceho [21, §. 160 – 162].

Dôležitá je pritom *hraničná užitočnosť* peňazí, pretože hraničná užitočnosť ich príslušnej sumy je pre korumpujúceho, ktorý vlastní väčšie množstvo peňazí, nižšia než pre korumpujúceho, ktorý ich má menšie množstvo. Alebo inak povedané, bohatý jednotlivec môže korumpovať ľahšie, pretože hraničná užitočnosť rovnakej sumy peňazí vynaloženej na úplatok je pre neho nižšia než pre menej bohatého.

Výnos korumpovaného aktéra B^7 z korupčnej operácie tvorí odmena, to znamená suma peňazí, služieb a pod., ktoré získava od korumpujúceho, alebo je to sľub vydierača, že nezverejní nepriaznivú informáciu. V prípade podplácania je užitočnosť úplatku pre korumpovaného ovplyvnená hraničnou užitočnosťou jeho peňazí.

Výnos z korupčnej operácie, ktorý získava aktér B , je svojou podstatou *čistá ekonomická renta*, ktorá vyplýva z toho, že korumpovaný je voči korumpujúcemu obyčajne v monopolnom postavení. Od neho závisí ovplyvnenie hlasovania v parlamente, poskytnutie výhodnej objednávky od verejnej inštitúcie alebo veľkej súkromnej firmy, udelenie vývozných licencií, výhodné prečlenie dovážaného tovaru, vynesenie priaznivého rozsudku. Len on rozhoduje o pokute za porušenie dopravných predpisov, o známkovaní študenta, o poskytnutí potrebnej lekárskej starostlivosti a pod. Ponuka konkrétneho opatrenia, ktorým aktér B zabezpečuje pre korumpujúceho príslušnú výhodu, má charakter *fixnej ponuky*. Je v podstate neelastická a možno ju znázorniť *vertikálnou krivkou ponuky*. Podobne ako výnos platený za užívanie faktora, ktorého ponuka je fixná, je *rentou*. Charakter renty má aj úplatok, ktorý dostáva korumpovaný. Ide tu o osobitný druh renty – o *rentu korumpovaného*.

Výška renty korumpovaného je odvodená od výhody požadovanej korumpujúcim. Táto výhoda spolu s jeho rozpočtovými možnosťami určuje hornú hranicu renty. Dopyt korumpujúceho po korupčnej výhode znázorňuje *krivka dopytu*. Rozpočtové možnosti korumpujúceho aktéra A a veľkosť výhody požadovanej korumpujúcim ovplyvňujú posun tejto krivky. Z jej priesečníka s vertikálnou krivkou ponuky korupčnej operácie vyplýva cena korupčnej operácie – renta korumpovaného. Pri odpustení pokuty podplateným dopravným policajtom predstavuje niekoľko stoviek alebo tisícok korún, pri výhodnej privatizácii alebo výhodnej verejnej či súkromnej objednávke aj niekoľko miliónov korún.

Korupčná operácia nevyžaduje od korumpovaného finančné alebo iné náklady, znamená však pre neho veľké riziko, že v prípade jej odhalenia stratí zamestnanie, funkciu a že korupcia sa bude posudzovať ako trestný čin. Toto riziko

⁷ Aktérom B môže byť nielen jednotlivec, ale aj skupina úradníkov, členov výberovej komisie, skupina poslancov, ale aj politická strana, ktorá zabezpečí, aby príslušní úradníci a politici konali v prospech korumpujúceho aktéra A .

predstavuje *náklad* jeho korupčnej operácie. Ak sa vyjadríme v kategóriách teórie užitočnosti, môžeme hovoriť – v zmysle Marshallovho chápania nákladov – o *zápornej hodnote užitočnosti*, ktorú toto riziko pre korumpovaného predstavuje.

Hoci sa niekedy hovorí o *trhu korupcie*, medzi aktérmi *A* a *B* nejde o výmenu, pri ktorej korumpovaný vymieňa za získanú odmenu niečo zo svojich „zdrojov“, ale poskytuje korumpujúcemu výhodu na úkor tretieho aktéra, aktéra *C*: korumpovaný úradník alebo politik na úkor štátu, daňových poplatníkov, verejného záujmu, korumpovaný manažér na úkor firmy atď.

Okrem toho špecifickou črtou tejto „výmeny“ je jej spojenie s pomerne veľkým rizikom nielen ekonomickým, ale najmä trestnoprávnym. Z toho dôvodu si vyžaduje diskretnosť a utajenie. S tým súvisí jej ďalšie špecifikum – korupčný vzťah medzi prvým a druhým aktérom sa musí zakladať na značne vysokom stupni vzájomnej dôvery. Dôležitú úlohu hrá pritom vzájomná informovanosť aktérov o sebe, pokiaľ ide o riziko korupčného vzťahu. Významné miesto, najmä pri veľkej korupcii, má preto sieť spolačlivých informátorov a sprostredkovateľov, ktorí môžu zabezpečiť čo najnižšiu riskantnosť korupčnej operácie.

Ak je aktérom *A* firma, musí pri financovaní ilegálnej korupcie uplatniť rôzne účtovné machinácie vyžadujúce vysokú profesionálnu úroveň ekonómov firmy [9].

Uvedené špecifiká vzťahu medzi aktérom *A* a aktérom *B* nesmieme sťažujú uplatňovať na korupčné vzťahy štandardné nástroje neoklasickej ekonómie.

b) Druhý vzťah trojuholníka korupcie znamená, že aktér *B* – korumpovaný zneužíva moc, ktorá mu bola delegovaná (napríklad zabezpečuje, aby firma, v ktorej pôsobí, dala objednávku korumpujúcemu dodávateľovi), alebo vo verejnej inštitúcii dá príkaz na nenáležité administratívne konanie v prospech korumpujúceho, hlasuje za prijatie zákona v záujme korumpujúceho, zabezpečuje súdne rozhodnutie v prospech korumpujúceho, manipuluje s myslením kupujúcich atď. Aktér *B* vtedy často porušuje zákonné predpisy, vnútrofiremné nariadenia a pravidlá, nehovoriac už o *etických princípoch*. V prípade odhalenia korupcie mu hrozí strata funkcie, ktorú zastáva, väzenie, morálne odsúdenie, z čoho pre neho vyplýva spomenutá pomerne vysoká riskantnosť korupčnej operácie.

c) Tretí vzťah trojuholníka korupcie spočíva v tom, že aktér *B* zabezpečuje svojím príkazom, rozhodnutím, alebo inými opatreniami, aby inštitúcia (verejná inštitúcia, veľká firma a pod.), ktorú ovplyvňuje, poskytla výhodu korumpujúcemu aktérovi *A*, pričom takéto poskytovanie sa uskutočňuje na úkor aktéra *C*, ktorému spôsobuje stratu.

Ak aktérom *C* je štát, vzniká mu týmto konaním strata predovšetkým vo fiškálnej oblasti. Úplatky poskytnuté daňovému úradníkovi umožňujú korumpujúcej firme neplniť daňové povinnosti, v dôsledku čoho štát prichádza o značnú časť svojich príjmov. Obdobne štát prichádza o značné príjmy, keď podplatení

colníci prepúšťajú do krajiny tovary bez vybratia povinných colných a daňových poplatkov. Negatívny účinok na príjmovú stránku štátneho rozpočtu má aj ovplyvnenie hlasovania v parlamente skorumpovanými politikmi, aby sa schválilo zníženie daní, z ktorého bude mať prospech korumpujúca skupina, zníženie ciel na isté tovary dovážané do krajiny korumpujúcim zahraničným subjektom a pod.

Rovnako je to v prípade privatizácie. Vďaka pôsobeniu korumpovaného aktéra *B* získava korumpujúci domáci alebo zahraničný privatizátor (aktér *A*) do svojho vlastníctva privatizovaný majetok od štátu (aktéra *C*) za nižšiu cenu, čo znižuje príjmy štátneho rozpočtu.

Na strane výdavkov štátneho rozpočtu poškodzujú štát objednávky výhodné pre korumpujúcu firmu (aktéra *A*), ktoré jej prinášajú výhodu možnosťou dodávok za vyššie ceny vyradením ostatných subjektov z konkurencie. Obyčajne to znamená vyššie výdavky štátneho rozpočtu na úkor daňových poplatníkov. Podobne rôzne podpory a dotácie korumpujúcim súkromným firmám môžu znamenať plytvanie štátnymi prostriedkami.

Korupcia pritom ovplyvňuje štátne výdavky nielen kvantitatívne, ale aj kvalitatívne, z hľadiska ich štruktúry [13]. Už pri príprave štátneho rozpočtu skorumpovateľní politici a úradníci presadzujú väčšie výdavky do oblastí, kde sa dajú pomerne ľahko získať vysoké úplatky (na veľké stavby financované štátom, alebo na objednávky vojenského materiálu) a menej výdavkov v prospech vzdelávania, fungovania škôl a pod.

Popri ovplyvnení fiškálnych procesov korupcia ohrozuje pôsobenie štátu aj pri plnení jeho ekonomických úloh tam, kde nastáva zlyhanie trhu. Úsilie vlád o zamedzenie najkrajnejších foriem nedokonalkej konkurencie narušujú podplatení funkcionári, ktorí povoľujú vytváranie monopolov, alebo nerealizujú opatrenia regulujúce ceny stanovované monopolmi. Pokiaľ ide o existenciu *negatívnych externalít*, povoľujú rôzne výnimky z plnenia predpisov o ochrane životného prostredia, alebo nezasahujú, ak sa tieto predpisy porušujú; nezakročujú v prípade predaja škodlivých liekov a potravín, znemožňujú prijatie zákonov zvyšujúcich ochranu životného prostredia a zdravia občanov. A najmä korupcia spôsobuje to, že štát prestáva plniť úlohu „strážcu“ poriadku, pravidiel hry a vlastníckych práv – nevyhnutných podmienok *optimálneho fungovania trhovej ekonomiky*.

Aktérom *C* môžu byť aj ďalšie subjekty. Napríklad ak verejná inštitúcia alebo súkromná firma v dôsledku rozhodnutia korumpovaného pracovníka objednávajú tovar od korumpujúceho dodávateľa, poškodeným aktérom *C* je nielen štát alebo firma, ale aj ostatní potenciálni dodávatelia, ktorí boli vyradení zo súťaže v dôsledku pôsobeniu korupcie. Pri podplatení lekára v nemocnici venuje lekár korumpujúcemu väčšiu pozornosť na úkor ostatných pacientov.

Osobitným prípadom korupcie je situácia, keď korumpovaný zabezpečí v prospech korumpujúceho opatrenia, ktoré by zabezpečil aj bez korupcie – úradník zabezpečí objednávku tovaru od firmy, od ktorej by sa tovar objednal aj bez korumpovania, lekár poskytne kvalitnú medicínsku starostlivosť, akú by poskytol aj bez úplatku, a nezanedbá ostatných pacientov, V takýchto prípadoch sa do určitej miery znižuje riziko aktéra *B* – nemusí porušovať zákon, predpisy a nariadenia pri zabezpečení požadovanej výhody pre korumpujúceho, aj keď tým, pravda, nezaniká riziko, že bude stíhaný za samotné prevzatie úplatku; podobne môže byť stíhaný aj korumpujúci aktér *A*. Aktéra *C* sa však konanie korumpovaného dotkne rovnako ako pri nekorupčnej situácii.

Okrem osobitných uvedených prípadov vo všetkých ostatných prípadoch utrpí v dôsledku korupcie aktér *C* straty. Tieto straty sa môžu rovnať výhode, ktorú získa aktér *A* – napríklad prínos pre korumpujúceho z daňového podvodu sa rovná zníženiu príjmov štátneho rozpočtu. Veľmi často však straty aktéra *C* svojou úrovňou prevyšujú výhodu, ktorú získava korumpujúci aktér *A* – napríklad straty obyvateľstva v dôsledku zhoršenia životného prostredia môžu byť mnohonásobne vyššie ako zníženie nákladov firmy, ktorej skorumpovaný úradník umožňuje nerealizovať ekologické opatrenia. Treba dodať, že niekedy sú straty aktéra *C*, ak je ním celá ekonomika, alebo celá spoločnosť, nevyčísliteľné. Ak napríklad sudcovia svojimi rozhodnutiami v prospech korumpujúcich porušujú zákon, oslabuje sa dôvera spoločnosti k súdom, čo sa dotkne nielen občanov, ale aj celkového podnikateľského a investičného prostredia a ohrozí sa aj ekonomický rast.

Teoretické modely trhovej ekonomiky existenciu verejných inštitúcií riadených a ovplyvňovaných korumpovanými politikmi a úradníkmi nepredpokladajú. V Marxovom teoretickom modeli kapitalizmu, v ktorom sa štát chápe ako nástroj triedy buržoázie, sa neuvažuje o fungovaní verejných inštitúcií pod vplyvom korumpovaných politikov a úradníkov. Ani teoretický neoklasický model trhovej ekonomiky nepredpokladá existenciu korupcie ako objektívneho javu súvisiaceho s pôsobením štátu v ekonomike. Pokiaľ sa v ňom uvažuje o zasahovaní štátu do hospodárstva, štát sa chápe ako objektívny orgán stojaci nad spoločnosťou. Tento prístup sa už koncom 19. storočia stretol s kritikou významného švédskeho ekonóma Knuta Wicksela, ktorý poukázal na to, že politici sú iba tak zainteresovaní na všeobecnom prospechu ako bežní voliči, ani menej, ani viac [23, s. 26 – 27]. V druhej polovici minulého storočia zreálnila pohľad ekonomickej teórie na pôsobenie štátu a konanie politikov a úradníkov najmä *teória verejnej voľby* [7], ktorá vládu a politikov nechápe ako inštitúcie stojace nad spoločnosťou a usilujúce sa o verejné blaho, ale zdôrazňuje individuálne záujmy politikov [2].

V prípade korupcie *v rámci súkromného sektora* korumpovaný manažér spôsobí, že podnik sa správa neracionálne, napríklad, ako sme už spomínali, objedná od korumpujúceho dodávateľa dodávku menej kvalitných alebo drahších tovarov. To znamená, že *ekonomické teórie racionálneho správania firmy* sledujúcej maximalizáciu zisku, sa nedajú v korupčnom prostredí uplatňovať.

Na skutočnosť, že cieľom veľkých korporácií nie je vždy dosahovať maximálny zisk, poukázali, pravda, už viacerí autori. Z nich napríklad J. K. Galbraith uvádza, že tzv. technoštruktúra, ktorou rozumie predovšetkým manažérov firmy, sleduje svoje záujmy, a nie záujmy vlastníkov firmy. Vo veľkých korporáciách nie je podľa neho vždy prvoradým cieľom firmy maximalizácia zisku, ale rast firmy, ktorý slúži záujmom technoštruktúry. Nie vždy sa teda dá v teórii firmy uplatňovať neoklasický model firmy, ktorá má hlavný cieľ maximalizovať zisk [8].

Korupcia však prináša ďalší nový prvok do fungovania firmy, pretože *cieľom firmy sa nestáva* ani maximalizácia zisku a záujmy vlastníkov, ani jej ekonomický rast a záujmy technoštruktúry, ale *iba záujem korumpovaného* jednotlivca alebo korumpovanej malej skupiny vnútri firmy.

3. Boj proti korupcii

Korupcia existuje už tisícročia. André Maurois dokonca napísal: „Korupcia je neresť taká stará ako ľudská povaha.“ Tisícročia existuje aj úsilie o jej odstránenie. Už v dávnomeku odovzdal Mojžiš Izraelitom odkaz Hospodina: „Úplatok neprijímaj, lebo úplatok oslepuje i toho, kto dobre vidí a prevracia reči spravodlivých!“ (5M 27, 25)

Boj proti korupcii sa v podstate môže uberať týmito hlavnými cestami:

- obmedzovaním priestoru, to znamená príležitostí na korupciu,
- zvyšovaním jej nákladov,
- vytváraním protikorupčných dohôd medzi potenciálnymi korumpujúcimi.

3.1. Obmedzovanie priestoru na korupciu

Pokiaľ ide o obmedzenie príležitostí, teda priestoru na korupciu, treba si uvedomiť, že vo sfére vzťahov súkromných subjektov a verejných inštitúcií značná časť korupcie súvisí s rozsahom štátneho zasahovania do ekonomiky. Také štátne zásahy, ako uvalovanie cieľ, dovozné licencie, štátne podpory podnikom, poskytovanie daňových úľav, štátne objednávky a ďalšie, vytvárajú priestor na korupciu. Z toho vyplýva, že opatrenia ako liberalizácia a privatizácia, ktoré vedú k odstráneniu nepotrebných štátnej intervencie, znamenajú značné obmedzenie

ekonomickej moci politikov a iných verejných činiteľov a tým i príležitostí na korupciu. Niekedy sa v tejto súvislosti uvádza aj rovnaký význam decentralizácie. Decentralizácia moci znamená jej presun na nižšie orgány, čo iste umožní lepšiu verejnú kontrolu jej výkonu, ale znamená aj to, že príležitosti nechať sa korumpovať sa presúvajú na funkcionárov týchto orgánov.

Tam, kde zostáva štátne zasahovanie, „... priestor na korupciu vzniká vtedy, ak neexistujú pravidlá, ak sú v nich medzery a nedostatky, alebo ak sú nejasné, nepredvídateľné, čo dáva možnosť voľnosti v rozhodovaní a značného subjektivismu“ [25, s. 189].

Pre úspech boja proti korupcii je preto dôležité prijímať a dodržiavať jasne a jednoznačne formulované zákony a iné predpisy, predovšetkým také, na základe ktorých by určité konanie verejnej inštitúcie vyplývalo už automaticky zo samotného zákona a neponechalo by sa na rozhodovaní jej funkcionára.

Ak sú v zákonoch a predpisoch medzery, tí, ktorým bola zverená moc a majú monopol na rozhodovanie, môžu rozhodovať na základe korupčného úplatku. V tejto súvislosti je výstižný postreh Paola Maura z Medzinárodného menového fondu: „Na celom svete tí, ktorí držia časť moci, manévrujú neúnavne, aby sa dostali do pozície monopolu, kde ich bude možné odmeniť za vydanie licencie, schválenie výdavkov alebo povolenie exportu.“ [13] Odstránenie príležitostí na korupciu nebude teda ľahké.

3.2. Zvyšovanie nákladov korupcie

Druhou formou úsilia o obmedzenie korupcie je zvyšovanie nákladov korupcie, najmä zvyšovaním riskantnosti korupčných operácií. Dosiahne sa sprísňovaním administratívnych a trestnoprávných postihov korupcie, uplatňovaním transparentnosti konania verejných činiteľov a úradov, povinnosťou politikov, úradníkov, sudcov a iných verejných činiteľov zdôvodňovať prírastok svojho majetku, rastom schopnosti štátnych a podnikových orgánov odhaľovať korupciu, realizáciou rôznych vládnych programov boja proti korupcii a pod.⁸

Zvyšovanie možností odhalenia korupcie a sprísňovanie trestov za korupčné konanie, vedie predovšetkým k tomu, že mnohé kompetentné osoby z obavy pred odhalením korupčnej operácie a možných následkov nie sú ochotné nechať sa korumpovať. Zužuje sa tak okruh skorumpovateľných. A navyše tí, čo sú skorumpovateľní, požadujú vzhľadom na zvýšenie stupňa riskantnosti korupčnej operácie vyššie úplatky, čo zvyšuje náklady korupcie a zužuje okruh tých, ktorí sú ich ochotní poskytnúť.

⁸ Hodnotnú podrobnú analýzu situácie a protikorupčných opatrení na Slovensku poskytujú práce [12; 14; 26].

Na zvyšovanie nákladov korupcie majú vplyv aj úpravy platov štátnych a súkromných zamestnancov, pretože pre zamestnanca lepšie odmeňovaného klesá s rastom jeho mzdy hraničná hodnota peňazí, to znamená, že sa musí zvyšovať suma úplatku, ktorá by ho mohla ovplyvniť. Samozrejme, úprava platov zamestnancov nedokáže eliminovať podnety na korupciu, ak ide o miliónové alebo miliardové transakcie pri verejnom obstarávaní, privatizácii a pod., ale zužuje priestor najmä na tzv. drobnú korupciu.

Náklady korupcie spojené s jej riskantnosťou zanikajú, ak ide o legálnu korupciu. Patrí k nej predovšetkým sponzorstvo. Uvedme ako príklad sponzorovanie školy, pri ktorom sponzor očakáva výhody v známkovaní prospechu svojho dieťaťa. Charakter legálnej korupcie majú v niektorých prípadoch aj spomenuté platené reklamy v médiách.

V mnohých západoeurópskych krajinách ešte koncom minulého storočia dokonca daňové predpisy dovoľovali firmám legálne si z daňového základu odpísať úplatky zaplatené v zahraničí, čím tento druh korupcie legalizovali. Takýto spôsob legalizácie korupcie sa postupne stal predmetom ostrej kritiky zo strany významných medzinárodných inštitúcií.⁹

Na základe kritiky a odporúčaní Medzinárodného menového fondu a OECD zrušili postupne v jednotlivých krajinách legálnu možnosť daňového odpisovania úplatkov v zahraničí a korupčná činnosť domácej firmy v zahraničí sa pokladá za trestný čin.¹⁰ Náklady korupcie sa tak pre transnacionálne korporácie zvyšujú.¹¹

K rastu nákladov korupcie vyvolanému zvyšovaním riskantnosti korupčných operácií môžu v značnej miere prispieť aj veľké firmy vnútornými opatreniami na obmedzenie korupcie. V tomto smere badať v ostatných rokoch prvé kroky, keď napríklad viaceré mnohonárodné korporácie prijímajú vlastné programy boja

⁹ Valné zhromaždenie OSN schválilo roku 1996 deklaráciu, ktorá konštatuje, že korupcia je kriminálna činnosť a fiškálne odpisovanie úplatku sa zamietá [6]. Až 29 členských štátov OECD a 5 ďalších krajín (medzi nimi aj SR) schválilo roku 1997 dohodu proti korumpovaniu verejných funkcionárov v medzinárodných transakciách. Uvádza sa v nej, že „podniky by nemali ponúkať, sľubovať, dávať alebo požadovať inú neprimeranú výhodu kvôli získaniu alebo zachovaniu obchodných výhod“ [5]. Od roku 1997 sa problematike boja proti korupcii venuje takmer sústavne aj Svetová banka a Medzinárodný menový fond.

¹⁰ V USA prijali ešte roku 1977 zákon *Foreign Corrupt Practices Act*, podľa ktorého sa pokladá za nezákonné platenie úplatkov americkými firmami zahraničným vládny úradníkom, politickým stranám a stranickým funkcionárom a kandidátom. Americkým súdom sa umožňuje kvôli korupcii predvolať každý podnik zapísaný na burze v New Yorku, aj keď úplatkárstvo bolo zistené mimo územia USA. Napriek tomu podľa *Indexu úplatkárov (Bribe Payers Index)*, ktorý vydala roku 2002 Transparency International, sú USA v úplatkárstve v zahraničí medzi 21 významnými exportujúcimi krajinami až na 13 mieste [20].

¹¹ Predseda Transparency International Peter Eigen musel však v máji 2002 konštatovať: „Zákony sa dôsledne neuplatňujú... veľký počet mnohonárodných korporácií z najbohatších krajín pokračuje v zločinnom kurze kvôli získavaniu kontraktov...“ [20]

proti korupcii,¹² pretože kvôli korumpovaniu vládnej administratívy v zahraničných krajinách sú predmetom ostrej kritiky médií, rôznych skupín aktivistov a politických síl. Otázku korupcie nemôžu ignorovať aj preto, lebo narúša rešpektovanie pravidiel konkurencie, vytvára v jednotlivých krajinách nepriaznivú investičnú klímu a ak sú korumpovaní vlastní pracovníci firmy, je ohrozená efektívnosť jej fungovania. A napokon výdavky na korumpovanie zvyšujú náklady firiem a znižujú ich zisky.¹³

Neposkytovanie úplatkov však v niektorých prípadoch spôsobilo, že firmy prišli o viaceré výhodné kontrakty s verejnými inštitúciami. Veľké firmy si môžu takýto neúspech dovoliť, horšie je to s menšími firmami, ktorých existencia často závisí od získania štátnej objednávky. Dá sa im teda len veľmi ťažko odolať pokušeniu podplácať.

3.3. Vytváranie protikorupčných dohôd

Tretia možná cesta boja proti korupcii je vytváranie protikorupčných dohôd medzi potenciálnymi korumpujúcimi. Ak totiž jedna firma alebo niekoľko málo firiem začnú realizovať protikorupčnú politiku, ocitnú sa na príslušnom trhu vo vzťahoch s verejnými inštitúciami v konkurenčnej nevýhode voči firmám, ktoré v korumpovaní pokračujú. Známy britský časopis *The Economist* navrhuje také riešenie, aby sa spoločnosti v rámci odvetvia kolektívne dohodli, že od úplatkov upustia. Pretože obyčajne ide o relatívne malý počet firiem, ktoré poznajú svoje zámery a v mnohých prípadoch vedia o sebe aj to, kto podpláca a za čo podpláca, môžu protikorupčnú politiku ako skupina presadiť ľahšie než ako jednotlivé firmy konajúce individuálne [18]. Dôvodom uzatvárania takýchto dohôd je možnosť odstrániť spomenuté vysoké náklady firiem na úplatky.¹⁴

Existuje však nebezpečenstvo, že firmy, ktoré sa dokážu najprv dohodnúť o otázke úplatkov, môžu ďalej rozširovať svoje dohody do kartelovej podoby aj na ostatné oblasti vzťahov s verejnými inštitúciami a tie dostať do nevýhodného postavenia voči firmám.

¹² Ako vzorový príklad presadzovania vlastnej protikorupčnej politiky sa uvádza skupina Shell, ktorá vo svojej činnosti pristúpila k dôslednému potláčaniu úplatkárstva a ďalších spôsobov korupcie [3]. Na Slovensku sa z iniciatívy Transparency International Slovensko stávajú podnikatelia signatármi *Protikorupčnej charty* a koncom novembra minulého roka ich bolo 29.

¹³ Úplatky v Ugande zvýšili náklady firiem zhruba o 8 %. Spoločnosť Procter & Gamble dokonca radšej v Nigérii zatvorila svoj závod na výrobu jednorazových plienok, než by mala sústavne dávať úplatky [17].

¹⁴ Pokiaľ ide o prierezoové protikorupčné dohody uzatvárané firmami viacerých odvetví, ich účinnosť sa môže prejavovať iba vtedy, ak mimo nezostanú firmy, ktoré by podplácali a tým získali konkurenčnú výhodu. Význam takýchto dohôd však spočíva vo vytváraní celkovej protikorupčnej atmosféry v príslušnej krajine.

4. Záujem jednotlivca na oznamovaní prípadov korupcie

Vzhľadom na značnú utajenosť korupčných operácií sa orgánom polície a firmám darí len veľmi ťažko ich odhaľovať. Z tohto dôvodu môže v úsiliach o obmedzenie korupcie zohrať významnú úlohu, ak podozrivé prípady oznamujú príslušným štátnym orgánom – anonymne alebo neanonymne – informovaní občania a vedení firmami ich zamestnanci.

Taký nástroj boja proti korupcii, akým je *oznamovanie*, nemožno podceňovať predovšetkým v boji proti korupcii vo sfére vzťahov súkromných subjektov s verejnými inštitúciami, v úsilí o odstránenie korumpovania politikov a pracovníkov štátnych a iných verejných inštitúcií. Udanie zo strany dobre informovaného pracovníka štátnej inštitúcie alebo aj radového občana je v odkrývaní korupcie nenahraditeľné. Dokonca aj agent provokatér môže zohrať úspešnú úlohu v potláčaní korupcie predovšetkým v prípadoch, ktoré boli anonymne alebo aj neanonymne oznámené. Preto je pochopiteľné, že v mnohých vládnych programoch boja proti korupcii zaujíma oznamovanie prípadov korupcie dôležité miesto.

Rovnako v programoch veľkých korporácií zameraných na odstránenie korupcie sa pripisuje značný význam vytváraniu podmienok, aby pracovníci firmy oznamovali prípady korupcie príslušným orgánom firmy takisto anonymne alebo neanonymne. Napríklad v skupine Shell majú zamestnanci možnosť oznamovať všetky podozrenia týkajúce sa korupcie na osobitných telefónnych číslach. Obdobné opatrenia sa uskutočňujú aj v ďalších korporáciách. Oznamovanie sa týka najmä:

- a) prípadov, keď vedúci pracovníci korumpujú z prostriedkov firmy osobnosti z vládnych a iných štátnych inštitúcií krajiny, v ktorej firma pôsobí;
- b) prípadov, keď dochádza ku korumpovaniu pracovníkov firmy vonkajšími subjektmi, napríklad subdodávateľmi;
- c) prípadov korupcie vnútri firmy, ak pracovník korumpuje iného pracovníka kvôli získaniu lepšie plateného miesta alebo iných výhod.

Na využívanie oznamovania v boji proti korupcii je potrebné uskutočniť ekonomickú analýzu stimulovania jednotlivca k oznamovaniu podozrivých prípadov, to znamená zhodnotiť prínos oznamovania pre oznamujúceho zamestnanca alebo občana. Inštrumentárium k tomu poskytuje *ekonomická teória užitočnosti* v jej modernej podobe, v ktorej zahŕňa do súčasnej teórie spotrebiteľského dopytu aj *sociálne interakcie* [1].

Z hľadiska tejto teórie prínos pre oznamujúceho spočíva v užitočnosti jeho činu, v jeho uspokojení. Užitočnosť oznamovacieho činu pre oznamujúceho vzrastá, ak sa zvyšuje jeho pozitívny postoj k podniku, národu, celej spoločnosti atď. Tu môžu zohrať významnú úlohu rôzne formy výchovného pôsobenia, ktoré

zvýšia pozitívnosť tohto postoja a tak tento čin slúžiaci záujmom firmy, alebo verejnému záujmu nadobudne pre oznamujúceho väčšiu užitočnosť.

Pri neanonymnom udaní sa potom oznamujúci odvažuje znášať dokonca aj prípadné riziko a príkorie zo strany udaného, pretože si uvedomuje prínos svojho činu pre celú krajinu alebo firmu. Okrem toho môže aj dúfať, že jeho čin kladne zhodnotí verejnosť, vedenie firmy alebo verejnej inštitúcie, že to ovplyvní jeho kariéru a prinesie mu aj peňažnú odmenu.

Pri anonymnom udaní oznamujúci nemusí znášať spomenuté príkorie zo strany udaného. Nesmierne mu to uľahčuje oznamovanie korupcie, ale neprinesie mu prípadné kladné zhodnotenie, postup v kariére alebo finančnú odmenu. V tomto prípade je z hľadiska potláčania korupcie dôležitý iba rast uvedomenia si významu udania pre verejný záujem, štát alebo firmu. Takéto uvedomenie zvyšuje pre oznamujúceho užitočnosť jeho činu, uspokojenie z neho.

Užitočnosť oznámenia v mnohých prípadoch vyplýva pre oznamujúceho aj z jeho záporného vzťahu k udanému – z pomstychtivosti ohrdnutého partnera, zo závesti, z nenávesti, alebo z karieristickej snahy vytlačiť udaného z jeho postavenia a pod. Oznamujúci, ktorý má vyhranene negatívny vzťah k udanému, je ochotný pri neanonymnom udaní priniesť aj obeť v podobe znášania prípadného príkorie zo strany udaného. Niekedy sa pre neho dokonca užitočnosť jeho činu zvyšuje práve tým, že udaný vie, kto ho udal. Je ochotný je znášať aj určité náklady – stratu času, dokonca aj peňazí – na získanie informácií o účasti aktéra *B*, alebo aj aktéra *A* na korupčnej operácii.

Pri anonymnom udaní, vyplývajúcom zo záporného vzťahu k udanému, odpadá príkorie zo strany udaného, čo rovnako nesmierne uľahčuje oznamovanie korupcie. Oznamujúci znáša iba spomenuté finančné a časové náklady na získanie informácií o korupčnej činnosti osoby, ku ktorej má záporný vzťah.

Je paradoxné, že boj proti takému zápornému spoločenskému fenoménu, ako je korupcia, môže využívať iný negatívny sociálny jav – nepriateľské vzťahy medzi ľuďmi.

Záver

Boj proti korupcii sa nemôže obmedziť na kazateľské moralizovanie alebo policajné akcie, hoci ich význam nemožno podceňovať. Musí vychádzať z chápania postojov korumpujúceho a korumpovaného ako racionálne konajúcich subjektov sledujúcich svoj prospech, ako aj z chápania postojov subjektov schopných prispieť k obmedzeniu korupcie.

Preto je nevyhnutné v ekonomickej teórii aj sledovať vnútorný proces korupcie a jeho mikroekonomické aspekty.

Literatúra

- [1] BECKER, G.: *Teorie preferenci*. Praha: Grada Publishing 1997. ISBN 80-7169-463-0.
- [2] BUCHANAN, J. M.: *Fiscal Theory and Political Economy*. Carolina: Chapl Hill, University of North Carolina Press 1960.
- [3] CARBOU, J.: Les entreprises multinationales et la lutte contre la corruption. *Problèmes économiques*, 2002, č. 2.778, s. 29 – 32 (prebraté z *Humanisme et entreprise*, č. 2 – 25, apríl 2002).
- [4] CARIER-BRESSON, J.: Corruption, économie et démocratie. *Problèmes économiques*, 1995, č. 2.432, s. 24 - 27 (prebraté z *Après-demain*, 1995, č. 1).
- [5] Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions. Paris: OECD 1997.
- [6] Declaration Against Corruption and Bribery in International Commercial Transactions. New York: United Nations 1996.
- [7] FIGURA, I.: Ekonomická transformácia a teória verejnej voľby. *Ekonomický časopis/Journal of Economics*, 45, 1997, č. 4, s. 261 – 269.
- [8] FIGURA, I.: John Kenneth Galbraith. *Biateg*, 11, 2003, č. 5, s. 19 – 22.
- [9] FIGURA, I.: Finanse przedsiębiorstw i korupcja. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i zarządzanie*, 2003, č. 13, s. 51 – 60.
- [10] KADEŘÁBKOVÁ, A. – ŽÁK, M.: Význam politicko-ekonomických faktorů v období transformace. *Politická ekonomie*, 50, 2002, 5, s. 611 – 645.
- [11] KHAN, M. H.: The Efficiency Implications of Corruption. In: *Explaining Corruption (The Politics of Corruption 1)*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing 2000, s. 295 – 308.
- [12] MAURO, P.: Why Worry about Corruption? *Economic Issues (IFM)*, 1997, č. 6.
- [13] Občianskoprávny dohovor o korupcii. Zbierka zákonov 2003. Príloha k čiasťke 160.
- [14] Open Society Institute: Monitorovanie prístupového procesu do EÚ. Korupcia a protikorupčná politika. Bratislava: Vydavateľstvo NOI 2002.
- [15] ROSE-ACKERMAN, S.: *Corruption and Government*. Cambridge: Cambridge University Press 1999. ISBN 051 659124
- [16] SIČÁKOVÁ-BEBLAVÁ, E. – ZEMANOVIČOVÁ, D.: Korupcia a protikorupčná politika na Slovensku v roku 2003. Bratislava: Transparency International Slovensko 2004. ISBN 80-89041-74-4
- [17] The Short Arm of the Law. *The Economist*, 2. marca 2002.
- [18] The Worm that Never Dies. *The Economist*, 2. marca 2002.
- [19] Transparency International: Corruption Perceptions Index 2003. <www.transparency.org>
- [20] Transparency International: Bribe Payers Index 2002. <www.transparency.org>
- [21] Trestný zákon. Zákon č. 140/1961 Zb. z. v znení neskorších predpisov.
- [22] U. S. Steel vyhlásil boj korupcii. *Hospodárske noviny*, 6. 8. 2001.
- [23] WICKSELL, K.: *Finanztheoretische Untersuchungen nebst Darstellung und Kritik des Steuerwesens Schweden*. Jena: Gustav Fischer 1896.
- [24] ZADORA, H.: Poľská a slovenská ekonomika v stretnutí s globálnym charakterom pôsobenia EÚ. In: *Pripravenosť Slovenska a Poľska na vstup do EÚ. [Zborník vedeckých prác.]* Bratislava: Vydavateľstvo STU 2002, s. 9 – 22. ISBN 80-227-1776-2
- [25] ZEMANOVIČOVÁ, D.: Ekonomické aspekty korupcie. *Ekonomický časopis/Journal of Economics*, 50, 2002, č. 2, s. 182 – 196.
- [26] ZEMANOVIČOVÁ, D. – BEBLAVÁ, E.: Krajinka rovných a rovnejších? Bratislava: Kalligram 2003. ISBN 80-7149-563-8